

Türkiye’de Biyopolitika ve Göç: Iraklı Mülteciler Örneği*

Migration and Biopolitics in Turkey: The Case of Iraqi Refugees

Ömer Faruk ÇINGİR¹, Ramazan ERDAĞ²

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye’deki Iraklı Mülteciler örneği üzerinden biyopolitika ve devlet ilişkisi irdelenmeye çalışılmıştır. Bu noktada öncelikle devletin dönüşümü, yönetimselleşmesi ve siyasal kavramı sosyolojik ve tarihsel olarak incelenmiş, biyopolitika kavramının gelişimi ve kavram üzerindeki farklı tanımlar ve tartışmalar ele alınmıştır. Özellikle Fransız düşünür Foucault’nun biyopolitika yaklaşımı göçmenler açısından incelenmiştir. Biyopolitika kavramının göç uygulamaları içerisindeki yeri, göçmenlere karşı uygulanan biyopolitik önlemler ve göç-biyopolitika ilişkisi tartışılmıştır. Çalışmada ayrıca Türkiye’nin göç rejimi ve tarihi, Türkiye’deki göç müktesebatı ve toplumdaki yansımaları post pozitivist bir bakış açısıyla ve içerik analizi, söylem analizi ve vakia analizi metotlarıyla analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde ise Türkiye’deki göç uzmanları ve Iraklı Mültecilerle gerçekleştirilen mülakatlardan elde edilen sonuçlar ile çalışmadaki analizler karşılaştırılarak Türkiye’de hali hazırda uygulanmakta olan göç uygulamaları ve müktesebatı tahlil edilmeye çalışılmıştır. Çalışma bu boyutuyla hem nitel hem de nicel yöntemler kullanarak post-pozitivist ve yorumsamacı bir paradigmayla kavramları ele almakta ve göç konusunda literatüre disiplinler arası bir yaklaşımla farklı bir bakış açısı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Biyopolitika, Mülteci, Türkiye

ABSTRACT

In this study, the relationship between biopolitics and the state is examined through the case of Iraqi refugees in Turkey. At this point, transformation and administration of the state, as well as the political term of it, are examined both sociologically and historically; then different definitions and debates about biopolitics are discussed. In particular, French philosopher Foucault’s approach of biopolitics is examined in terms of immigrants. The place of the concept of biopolitics in migration practices, biopolitical precautions against immigrants/refugees and the migration-biopolitics relationship are studied. Turkey’s migration regime and history along with the migration acquis in Turkey are also examined by using content analysis, discourse analysis and case analysis methods with a post-positive perspective in the study. In conclusion section, the current migration practices and acquis in Turkey are analyzed by comparing the results of interviews with migrations and Iraqi refugees in Turkey and the analyses of work. In this sense, this study addresses the concepts with a post-positivist and interpretive paradigm by using both qualitative and quantitative methods and offers a different point of view with an interdisciplinary approach to migration in the literature.

Keywords: Migration, Biopolitics, Refugee, Turkey

1.GİRİŞ

Sosyal bilimlerin temel referans nesnesi insandır. Bu bağlamda insanın toplumla kurduğu ilişkiyi, toplumun yapısını, işleyişini, tarihini ve ontolojisini kavramak için ilk olarak insanı ele almak gerek-

tedir. İnsanı incelerken hem tarihsel sosyolojideki ve antropolojideki yeriyile hem de ontolojik yazgısıyla beraber düşünmek gerekmektedir. Bu açıdan ‘insan hakları’ sadece türsel bir canlı olan ‘insan’ın haklarının dan çok daha ötede tarihsel ve sosyolojik bir uzama

*“Bu makale Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Ömer Faruk Çingir tarafından Ramazan Erdağ danışmanlığında hazırlanan “Türkiye’de Biyopolitika ve Göç: Iraklı Mülteciler Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Çalışma, Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsünde 11-13 Ekim 2016 tarihleri arasında düzenlenen III. Ortadoğu’da Siyaset ve Toplum Kongresi’nde bildiri olarak sunulmuştur. Çalışma ayrıca, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından 201617A113 2016-1152 nolu proje olarak desteklenmiştir.”

¹Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, o_cingi@hotmail.com

²Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, ramazanerdag@hotmail.com

sahip bir forma işaret etmektedir. Uluslararası ilişkiler açısından referans nesnesi olarak devletlerin tıpkı insanlar gibi ortaya çıkışlarını, yaşadıkları dönüşümleri ve paradigmalarını derinlemesine incelemekte, devlet akılsallığını ve yönetselliğini kavramada önemli bir işlev sağlamaktadır.

Bu çalışma post-pozitivist bir kuramsal çerçeve içerisinde devletin ve iktidarın insanlarla kurduğu ilişkiyi ve akılsallığı sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Fransız düşünür Michel Foucault'yla popülerlik kazanan biyopolitika kavramı Türkiye'de yaşayan şartlı mülteciler temel araştırma konusu olarak ele alınmıştır.

Çalışmada ilk olarak biyopolitika kavramının tarihsel sosyoloji içerisinde ortaya çıkışı irdelenmiştir. Daha sonra biyopolitika kavramının ilk olarak kullanıldığı politik edimler ve kavramın popüler hale gelmesi ele alınmıştır. Ardından kısaca göç tarihi, kuramları ve temel kavramları açıklanmış, biyopolitika-göç ilişkisi incelenmiştir. Bu bağlamda göç tanımlarının ortaya çıkmasındaki siyasal nedenler, göç yönetselliğinin gelişimi ve bu yönetsel akılsallığının tarihsel olarak devletle olan ilişkisine değinilmiştir. Böylece göçmenlerin nasıl biyopolitik akılsallığın nesnelere haline geldiği açıklanmaya çalışılmıştır. Göçmenlerin en sık maruz kaldıkları biyopolitik edimler ve bu edimlerin arka planındaki devlet akılsallığı belirtilmiştir. Sonrasında Türkiye'nin göç ve göçmen tarihi ile hukuki ve siyasi ilişkisi incelenmiştir. Bu noktada tarihsel olarak Türkiye'deki göçmenlerin tabii oldukları mevzuatın oluşumu, gelişimi ve mevzuatın gelişimini etkileyen faktörler değerlendirilmiştir. Son bölümde ise Türkiye'deki göçmen politikaları bağlamında Iraklı Mültecilerle yapılan mülakatlar analiz edilmiştir.

1.1. Biyopolitika ve Bioiktidar

Foucault ile birlikte popüler hale gelen biyopolitika kavramı Foucault'dan çok daha önce genel olarak politikanın devlet tarafından aktif bir şekilde hayata dâhil edilmesi olarak kullanılmıştır. Kavramı ilk olarak kullanan İsveçli siyaset bilimci Rudolf Kjellen devleti bir canlı organizma gibi ele alarak biyopolitikayı devletin yaşamını devam ettirmesi için sürdürdüğü politikalar olarak tanımlamıştır (Lemke, 2015: 26-27). Ayrıca kavram sosyobioloji, psikofarmakoloji gibi başka alanlarda da kullanılmıştır (Lemke, 2015: 33). 1980'lerle birlikte kürtaj, doğum öncesi tanısı gibi uygulamalarda hayat ve ölüm arasındaki sınırdaki karar vericinin bireyler mi devletler mi olduğuyla ilgili yasallık/ahlaklılık arasında konumlanmıştır (Lemke, 2015:

48-50). 1990'larda Agnes Heller ve Ferenc Feher'in biyopolitikayı felsefi olarak ele alması ve politikanın karşısına konumlandırması kavramın uzamsal genişliğini artırmıştır. 1995'te Giorgio Agamben'in *Kutsal İnsan* kitabıyla birlikte biyopolitika, Carl Schmitt ve Hannah Arendt'in kavramsal yönelimleriyle yeni bir boyut kazanmıştır. 2000'lerde Michael Hardt ve Antonio Negri ile birlikte neoliberal politikalarının sonuçlarıyla özdeşleştirilmiş ve daha neo-marksist bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Kavram hala güncelliğini korurken, kavram üzerindeki tartışmalar da farklı disiplinlerde devam etmektedir. Günümüzde özellikle Robert Esposito'nun kavram üzerindeki tartışmaları akademide önemli bir karşılık bulmaktadır (Lemke, 2015: 120).

Foucault, biyopolitikayı modern bir iktidar kurma yöntemi olarak görmüştür. Genel olarak üç farklı biyopolitika tanımı yapmaktadır. İlki, iktidarın dizayn ettiği politik düşünüşe ilişkindir. İkinci modern ırkçılıkla ilgilidir. Son biyopolitika tanımı ise neo-liberal toplumsal yönetselliğe dairdir (Lemke, 2015: 54). Foucault, ilk tanımı bioiktidar kavramıyla açıklamaktadır (Foucault, 2003: 102-103). Söz konusu bioiktidardan önceki 17. yüzyılda var olan egemen iktidar, hayat ve ölüm üzerinde tasarruf etme hakkına sahip olan iktidardır. 17. yüzyıldan itibaren bu hak önemli bir değişime uğramıştır ve 'hayat' artık yönetilen, korunan, geliştirilen, üretilen bir mefhum haline gelmiştir. Artık iktidarın temel amacı ölçmek, denetlemek ve disipline ederek, düzene sokarak iktidar ağlarını kurmaktır. Bu yeni iktidarın en önemli işlevi düzenleyici bir yapıda olmasıdır (Foucault, 2003: 103). Foucault'ya göre artık mesele egemenin ölüm ve yaşam üzerindeki mutlak iktidarı değildir. İktidarın ölçüp, değerlendirip, denetleyerek belirli bir düzene, iktidar ilişkisine sahip olmasıdır. Normlar çerçevesinde düzenlemeler yaparak iktidarını elde etmesidir (Foucault, 2003: 144).

Neoliberal açıdan ise, biyopolitika yönetim kavramıyla ilgilidir. Foucault yönetim kavramının 18. yüzyıldan bu yana taşıdığı farklı anlamları gözeterek geniş bir perspektifte kullanmaktadır (Foucault, 2007: 341). Yönetim yalnız politik bir anlam taşımaz; felsefi, dini, tıbbi, pedagojik metinlerde de kullanılmaktadır. Devlet ya da hükümet vasıtasıyla idarenin yanı sıra yönetim; aynı zamanda benliği, denetim sorunu, aile ve çocuklar için yol göstericiliği, evin idaresini ve başka sorunları da el almaktadır (Foucault, 2005: 269). Foucault 1979'da yönetim kavramını biçimsel olarak ele almıştır. Foucault böylece daha önce incelediği

kavramlarla varmak istediği yeri belirtmektedir. Delilik, hastalık, suç ve cinsellik gibi konuları çalışmasının nedeni bu kavramların hangi etkileşimler sonucu hakikat rejiminin bir biçimi olarak dönüştürülmesini kavramaktır. Delilik, hastalık, suç gibi araştırmaların esas amacının eylem dizilerinin hakikat biçimiyle bir araya gelerek nasıl bir yeni gerçeklik meydana getirdiği ve bu gerçekliğin meşruluk düzlemiyle nasıl yeni bir bilme-iktidar düzeneği oluşturduğunu göstermektir (Foucault, 2015: 20). Foucault bu yönetsel düzeneği anlatabilmek için biyopolitika kavramını kullanmaktadır. Biyopolitikanın merkezinde yer alan nüfusun yönetimi, yönetsel akıl sistemini ve devlet aklını değişikliğe uğratan liberalizmin esaslarını incelemektedir. Foucault, liberalizmi de insanların yönetilmesine dair bir özel sanat olarak görmektedir (Foucault, 2015: 22). Foucault toplumun doğası ve yönetsel akıl kavramlarının gelişimlerini de analiz etmektedir. Bilginin özgün bir biçimi olan politik ekonomi, piyasanın kendisini doğal değerler ve ussallıkla yeniden formüle etmesiyle merkantilizmin yerini almıştır (Lemke, 2015: 68). Liberal aydınların ortaya koyduğu yönetsel aklın doğası düşüncesiyle birlikte yönetim, doğayla ve doğal hukukla uyumlu bir kavram olarak ele alınmaktadır. Bu durum yönetimin politik ekonomiyle bütünleşmesine ve yönetimin doğal hukuk ve kendi içsel pratikleriyle sınırlandırılmasına neden olmuştur (Foucault, 2015: 258). Yönetim pratiklerinin biçimi ve doğası değişmiştir. Tahakküm altına alma, emretme ve buyurma 'bırakınız yapsınlar'a (*laissez faire*), teşvik etmeye ve yeniden üretmeye dönüşmüştür (Foucault, 2015: 264-266).

Bununla birlikte güvenlik mekanizmaları liberal sisteminin devamının şartıdır. Güvenlik mekanizmaları, sürekli olarak tehdit altında olan nüfusun özgürlüğünün, kendi kendine işleyen yapısının teminatıdır. Bu noktada güvenlik teknolojileri disiplinci sistemin karşıtı olarak durmaktadır. Güvenlik teknolojileri bizatihi kendisi kendi ussallığına sahiptir. Normu kendisi düzenler. İstatistik, hastalık oranları, doğum ve ölüm oranları onun yeni verileridir. Bu noktada kesin yasak olan yerine daha verimli ve yararlı olanı vurgular. Liberalizmle birlikte ayrıca toplumun hukuki ve tikel bir varlık olarak nasıl yönetileceği sorunu da ortaya çıkmıştır (Foucault, 2015: 121).

1.2. Göç ve Biyopolitika

Göç, oluşumu itibarıyla oldukça dinamik bir kavramdır. 4. ve 5. yüzyıllarda gerçekleşen kavimler göçü Avrupa'daki etnik temellerin oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Bu tarihten sonra da göçler

sürekli olarak devam etmiş, kültürel etkileşimlerin ve bilgi birikiminin oluşmasına katkı yapmıştır. Erken dönem modern devletlerin oluşumunda 15. yüzyıldaki keşiflerle birlikte gelen yeni göç dalgaları yeni bir çağın doğuşuna neden olmuştur (Castles ve Miller, 2003: 73). 17. ve 18. yüzyıllarda meydana gelen büyük nüfus değişimleri, sömürgecilik hareketleri ve para ekonomisinin oluşumu halk egemenliği, ulus devlet ve modern devlet gibi kavramların ortaya çıkışını etkilemiştir. Sömürgecilikle birlikte köle taşımacılığı ve bireyin metalaşması süreci de güç kazanmıştır. 1850 öncesinde tahmini olarak on beş milyon köle Amerika'ya getirilmiştir (Castles ve Miller, 2003: 73). 17 ile 20. yüzyıllar arasında ise Avrupa'dan Amerika'ya yaklaşık olarak altmış beş milyon kişinin göç ettiği tahmin edilmektedir. Ayrıca Avustralya ve Afrika'ya on altı milyon Avrupalının yerleştiği belirtilmektedir (Karpas, 2013: 74).

17. yüzyıldan günümüze kadar olan süreçte beş önemli göç dalgasından bahsedilebilir (Durugönül, 1997: 96). İlk dalga 17. yüzyıldan Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar olan Avrupa devletlerinin emperyal güç olarak ortaya çıktığı dönemi belirtir. Bu dönem özellikle İngiltere, Hollanda, Fransa, Portekiz ve İspanya'nın ülkelerindeki fazla nüfusları kolonileşmek için kullandığı dönemdir. Bu dönemde ayrıca sömürgeci Avrupa ülkeleri koloni ülkelerine askerlerini, idarecilerini, rahiplerini göndererek sömürgeciliği kurumsallaştırmıştır. İkinci dalga 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'nın Afrikalıları köleleştirip yeni kolonilerine taşımalarıdır. Üçüncü dalga, Birinci Dünya Savaşı sonrası imparatorlukların dağılma süreci ile birlikte oluşan büyük göç dalgasıdır. Dördüncü dalga 1960'larla birlikte sömürge ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaya başladıkları dönemdir. Beşinci dalga ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İkinci Sanayi Devrimiyle birlikte ihtiyaç duyulan büyük işçi göçleriyle meydana gelmiştir (Durugönül, 1997: 96).

Michael Kearney (1996: 374)'e göre göç, insanların bir coğrafya üzerinde yer değiştirmeleri iken; Kemal Karpas (2013: 3)'a göre asıl yerinden ulaşılmak istenen yere harekettir. İnan Özer ise göçü coğrafi mekân değiştirme sürecinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketleri olarak tanımlamaktadır (Özer, 2004: 11). Genel olarak göç, herhangi bir yerden başka bir yere ekonomik, siyasi, ekolojik ya da bireysel sebeplerle geçici ya da sürekli olarak gitme ve coğrafi, kültürel ve toplumsal yer değiştirme olarak tanımlanabilir (Yalçın, 2004: 13).

İnsanoğlu var olduğundan beri çeşitli akışlara dâhil olmuştur. İnsanın belki de hep daha iyiyi istemesi göçü kaçınılmaz kılmıştır. Literatürde göçle ilgili ilk çalışmanın sahibi olarak bilinen Ravenstein da göçün başlıca nedeninin “insanoğlunun durumunu maddi açılardan düzeltme isteği” olduğunu belirtmiştir (Abadan-Unat, 2002: 5). Göçün nedenleriyle ilgili çeşitli göç teorileri ortaya çıkmıştır. Ravenstein’in göç yasalarının ardından 1940 yılında Stouffer kesişen fırsatlar teorisini ortaya atmıştır. Bu teoriye göre, belli bir yere giden göçmen insanların sayısı gittikleri yerdeki fırsatların çokluğuyla alakalıdır (Jansen, 1970: 11).

Öte yandan ekonomik göç teorileri perspektifi göçü itme-çekme faktörlerine dayandırırken; tarihsel-yapısalcı yaklaşım göç süreçlerinde sermayenin çıkarlarını ön plana çıkarmaktadır. Özellikle dünya sistemleri kuramı uluslararası göçü kapitalizmin bir sonucu olarak görmektedir. Çevre ve yarı-çevre ülkelerdeki hammadde ve işgücü, kapitalist yayılmayla merkez ülkelerin eline geçmekte ve bu ülkelerdeki işgücü açığı da çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru işçi göçleri ile kapatılma çalışılmaktadır (Yalçın, 2004: 40). Göç sistemleri teorisi ise, göçün ortaya çıkmasında sömürgecilik hareketlerini ve siyasal, ticari ve kültürel etkileşimi ön plana koymaktadır. Bu bağlamda diğer teorilere nazaran daha kapsamlı ve disiplinler arası bir bakış açısına sahiptir. Temel yaklaşımı makro ve mikro yapıların etkileşimi olarak göç hareketlerinin ortaya çıkmasıdır (Castles ve Miller, 2003: 36-37).

Uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devletler göçmenleri düzenlemek, sınırlamak ya da engellemek adına bir dizi strateji izlemektedir. İşveren yaptırımı uygulamaları, yasallaştırma ve af programları, insan kaçakçılığı ve ticaretine karşı önlemler, yatırım ve yardım programları, yasadışı göçü önlemeye yönelik bölgesel entegrasyon uygulamaları bu stratejilerden bazılarını oluşturmaktadır (Castles ve Miller, 2003: 131).

2. ULUSLARARASI GÖÇ VE MÜLTECİ POLİTİKALARI VE TÜRKİYE

2.1. Temel Kavramlar ve Kurumsal Yapılanmalar

Günümüzdeki mülteci rejiminin tarihi 1648 Vestfalya Antlaşmasına kadar uzanmaktadır (Barnet, 2002: 238). Mültecilik o dönemden itibaren ulus-devlet sınırları ve topraksallık ilkesi ile ilişkilendirilmiştir. Milletler Cemiyeti’nin kurulmasının ardından Milletler Cemiyeti Mülteciler Yüksek Komiserliği 1921 yılında

Fridthof Nansen yönetiminde ilk uluslararası mülteci örgütü olarak ortaya çıkmıştır. Yüksek komiserlik genel bir mülteci tanımı yapmazken, 1933 Mültecilerin Uluslararası Statüsüne İlişkin Sözleşme ile mültecilik hukuki bir boyut kazanmıştır (Ihlamur-Öner, 2014: 580). İkinci Dünya Savaşı uluslararası mülteci rejimi açısından bir dönüm noktasıdır. 1945’e gelindiğinde savaş nedeniyle göç eden, etmek zorunda bırakılanların sayısı otuz milyonu bulmuştur (Ihlamur-Öner, 2014: 581).

1948’de ise Doğu Avrupa ülkelerinden gelen mültecilerle ilgilenmek üzere Uluslararası Mülteci Örgütü kurulmuştur. Bu örgüt Avrupa’daki baskıcı rejimlerden dini, ırkı, etnik kökeni ya da siyasi görüşü nedeniyle ayrımcılığa ve baskıya uğrayan mültecilere koruma sağlamayı hedeflemiştir. Bu yönüyle örgütün günümüzdeki mülteci rejiminin temellerini attığı söylenebilir (Ihlamur-Öner, 2014: 581). 1950 yılında Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)’nin (*The Office of the United Nations High Commissioner for Refugees -UNHCR*) kurulmasıyla mülteciler ile ilgili kalıcı bir uluslararası kurumsal yapı oluşturulmuştur. Akabinde Birleşmiş Milletler Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme 1951 yılında Cenevre’de imzalanmıştır (Ihlamur-Öner, 2014: 581). 1951 Sözleşmesindeki coğrafi ve zaman kısıtlaması 1967 Protokolü ile kaldırılmıştır. Bu belgeyle mültecilere korunma ve geri gönderilmeme hakları verilmiştir (Ihlamur-Öner, 2014: 582).

Küreselleşmeyle birlikte sermayenin, malların ve hizmetlerin hareket serbestisi oldukça artmıştır. Küresel toplumda arz-talep dengeleri büyük işçi göçlerine, yeni pazar alanları ve hammadde arayışları da savaflara, savaflar da yeni büyük göç dalgalarına neden olmaktadır. Yer değiştiren bireyler nedenleri, sonuçları ve hukuki konuları itibarıyla çeşitli statülerde tanımlanmaktadır. Bu bağlamda üç temel kavramdan bahsetmek mümkündür. İlki göçmen kavramıdır. Göçmen, genel anlamı ile insanların içerisinde bulunduğu maddi-manevi koşulları iyileştirmek amacıyla başka bir bölgeye giden kişileri ifade etmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) göçmeni, sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz ayrımı gözetmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey olarak tanımlamaktadır (Perruchoud ve Redpath, 2013: 37). Ancak tek bir göçmen tanımının olmadığını da belirtmek gerekir. Göç edenlerin amaçları ve durumlarına göre sürekli yerleşenler, süreli sözleşmeli çalışanlar, süreli çalışan

profesyoneller, gizli veya yasal olmayan çalışanlar gibi ayrımlar da bulunmaktadır.

Mülteci kavramı ise, 1951 yılında Cenevre’de imzalanan Birleşmiş Milletler Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşmesinin 1. maddesinin 2. fıkrasının A bendinde;

“ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs” olarak tanımlanmıştır.

Üçüncü olarak sığınmacı kavramı ise, bir ülkeye yasal bir şekilde girmiş ve mülteci statüsü için başvuruda bulunmuş kişiler için kullanılmaktadır. Sığınma başvuruları, uluslararası hukuk ve ilgili ülkenin ulusal mevzuatına göre düzenlenmektedir. Sığınma başvuruları kabul edilmeyen kişiler belirtilen tarihe kadar ülkeden ayrılmak durumundadırlar. Ancak insani nedenlerle başvurusu reddedilmiş sığınmacılara ikamet izni verilebilir (Kara, 2015: 27). Burada sığınma başvuru yapmış ve kabul edilmemiş olanların sınır dışı edilene dek gözetim altında tutulduğunu da belirtmek gerekir.

Uluslararası mülteci rejimindeki en önemli sorun mülteci statüsünün tanımının oldukça dar olmasıdır. Bu tanım daha kapsayıcı şekilde yeniden ele alınmalıdır. Mevcut haliyle uluslararası düzendeki eşitsizlikleri azaltıcı bir işlev üstlenememektedir (Ihlamur-Öner, 2014: 578). Uluslararası göç günümüzde tüm toplumları ilgilendiren, gittikçe ulus-ötesileşen bir kavramdır. Kaynak ülke ve bölgelerdeki istikrarsızlıklar, iç savaşlar, uluslararası büyük ekonomik farklılıklar, göç akımlarının yoğunlaşmasına ve göçün küresel bir boyut kazanmasına neden olmaktadır (Ihlamur-Öner, 2014: 579). Ancak 1951 tarihli sözleşme Soğuk Savaş yıllarında ortaya çıktığı için oldukça sınırlı ve dar bir koruma içermektedir. 1951 tarihli sözleşmede ekonomik sebeplerden dolayı göç edenler yasadışı göçmen olarak kabul edilmektedir. Oysa kapitalizmin yol açtığı eşitsizlik bir yandan ekonomik nedenli göçlerin en büyük sebebi olurken; öte yandan, göçmenler için ikili işgücü piyasası yaratıp onları üretim için ucuz işgücü

olarak kullanılmalarına neden olmaktadır (İçduygu, 2015: 28-29). Bu aşamada kapitalizm malların, paranın, hizmetin ve insanların serbest dolaşımını savunmasına rağmen konu ekonomik göçmenlere geldiğinde biyopolitik bir yönetsellik uygulamasını savunmaktadır.

Devletler küreselleşmeyle birlikte yeni yönetim teknolojileriyle disipline edici ve denetleyici ve düzenleyici rolünü güçlendirmeye çalışmaktadır (Danış ve Soysüren, 2014: 16). Göçmenlere karşı getirilen en önemli biyopolitik önlemlerin başında sınır yönetimi ve sınırdışı uygulamaları gelmektedir. Devletler bu bağlamda göçmenlere karşı izledikleri uygulamalarla onları belirsiz bir geleceğe yöneltmektedirler. Devletlerin göçmenleri sınırdışı etme tehdidi onları metalara; bir anlamda biyopolitik öznelerle dönüştürmektedir (Danış ve Soysüren, 2014: 21). Bu bağlamda göçmenler için bir dizi denetim mekanizması oluşturulmuştur. Bunların başlıcaları: vize uygulamaları, giriş denetimleri, sınır kontrolleri, göçmen puanlandırma teknolojileri, göçmenler için teknolojik veri bankaları, idari gözetim merkezleri, geri gönderme merkezleri, geri kabul anlaşmaları, sınır kontrol örgütleri ve teknolojileridir (Brochmann, 1999: 18-19). Bu noktada güvenlik kaygılarıyla ekonomik kaygıların yan yana yürüdüğünü belirtmek gereklidir. Özellikle Avrupa Birliği (AB)’nin uyguladığı denetim teknolojileri tam olarak böyle bir akılsallığa işaret etmektedir. Bu yönüyle AB’nin Entegre Sınır Yönetimi hem yönetselliği ifade etmekte hem de iktidar teknolojilerini içeren bir mekanizma olarak göze çarpmaktadır.

2.2. Türkiye’de Göç Rejimine İlişkin Yasal Düzenlemeler

Türkiye geleneksel olarak göçmenleri güvenli üçüncü ülkelere ya da gönüllü olarak geri dönmek isteyenleri kendi ülkelerine göndermeyi amaçlayan bir anlamda ‘geçicilik’ nosyonu temelli bir politika benimsemiştir. Türkiye’nin 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesindeki coğrafi kısıtı sürdürmesinin nedenlerinden biri de budur. Yakın zamanda, özellikle AB ile müzakere sürecinde Türkiye’nin göç konusunda attığı adımlar göç müktesebatının gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır. En son kabul edilen Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) ile birlikte Türkiye’nin göç hukuku AB ile uyumlu hale gelmiştir. Böylece Türkiye ‘güvenli üçüncü ülke’ ya da ‘güvenli menşe ülke’ konumuna gelmiş, AB ise göçmenleri gönderebileceği tampon bir bölge kazanmıştır. Türkiye’nin göç politikalarının AB içerisinde çok önemli

yansımaları olduğunu belirtmek gereklidir. Türkiye ile AB arasında göçle ilgili -özellikle kaçak göçmenlere ilişkin- konular önemli siyasal yansımalara neden olmaktadır (İçduygu, 2015: 27).

AB ile Türkiye arasında göçmenlere ilişkin gerçekleştirilen müzakerelerde göçmenlerin Türkiye üzerinden AB'ye girişlerin engellenmesi için daha sert önlemler alınması gerektiği dile getirilmektedir. AB, bir yandan hem bünyesindeki yabancılarla nasıl baş edeceğini hem de sınırlarındaki mültecilerden nasıl kurtulacağını hesaplarken; öte yandan Türkiye'ye önemli siyasal kozlar teklif etmektedir. AB'nin Türkiye'yi güvenli menşe ülke olarak kabul etmesi Türkiye'nin üyelik için Kopenhag Kriterlerini sağlayabildiğini gösterebilecek ölçüde önemli bir adımdır (Bilgen, 2015: 13). Ancak, AB-Türkiye arasında imzalanan Geri Kabul Antlaşması Türkiye'ye önemli maliyetler yükleyebilir. Anlaşma kapsamında AB'de yakalanan kayıt dışı göçmenler son olarak Türkiye'den geçiş yaparak AB'ye varmışlarsa bu göçmenler Türkiye'ye gönderilecektir (BBC Türkçe, 24.08.2016). Bu süreçte Türkiye için yeni güçlüklerin doğabileceği söylenebilir (İçduygu, 2015: 31).

Türkiye dört çeşit uluslararası koruma rejimi sağlamaktadır: mültecilik, şartlı mültecilik, ikincil koruma ve geçici koruma. Mültecilik statüsü sadece Cenevre Sözleşmesi'nin belirttiği şartlara haiz Avrupa'dan gelen göçmenlere verilmektedir. Şartlı mültecilik ise, Türkiye'nin 1951 Cenevre Sözleşmesi ile 1967 Protokolü'nde coğrafi kısıtlamaya ilişkin çekincesinin olması nedeniyle, Avrupa dışından gelen mültecilere verilmektedir. Şartlı mültecilik güvenli üçüncü ülkelere yerleştirilme olanağı sağlamaktadır (YUKK, 61. madde). Geçici koruma, kitlesel olarak Türkiye'ye sığınan Suriyelilere verilmiş statüdür. İkincil koruma ise, şartlı mülteci ya da mülteci sayılmayan ancak ülkesine geri gönderildiği takdirde yaşamsal tehdit altında olacak ya da insanlık dışı muamelelere maruz kalacak yabancı ya da vatansızlara tanınan bir haktır (YUKK, 63. madde). Türkiye'de ikincil koruma statüsü nadiren verilmektedir.

YUKK uyarınca uluslararası koruma statüsü sahibi olanlar tanımlandıkları statüye göre çeşitli imkânlarla sahip olabilmektedir. Tüm uluslararası koruma statüsü altında bulunan mülteciler Türkiye'de ilköğretim ve ortaöğretim seviyesinde öğrenim görebilmektedir. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıfları aracılığıyla sosyal yardımlara erişebilirler. Sağlık hizmetleri açısından ise genel sağlık sigortası ilkelerine tabidirler. Şartlı mülteciler uluslararası koruma başvurusu tarihinden

altı ay sonra çalışma izni başvurusu yapabilirler. Mülteci ve ikincil koruma statüsüne sahip olanlar ise kanunda belirtilen mesleklerde çalışma hakkına sahiptir. Genel olarak mültecilerin çalışmasına yönelik düzenlemeler ilgili bakanlıkça düzenlenmektedir. Bu veriler doğrultusunda Türkiye'nin göç politikaları incelendiğinde Türkiye'nin göçmenlere karşı insani bir politika izlediğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte Türkiye'nin göçmenlerin iş piyasasına katılmasını sağlayacak ve toplumla bütünleşmesini artıracak yeni yaklaşımlar benimsemesi de yararlı olacaktır.

2.3. Örnek Biyopolitika Analizi: Türkiye'deki Iraklı Mülteciler

Bu çalışmada incelenen Türkiye'deki Iraklı mülteciler şartlı mülteci statüsüne sahiptir. Kartopu örneklem yöntemiyle seçilmiş Iraklı şartlı mültecilerle yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlarda Iraklı şartlı mültecilerin eğitim, sağlık ve çalışma hakkına ulaşmada çeşitli sorunlar yaşadığı ifade edilmiştir. Türkiye'deki Irak kökenli mülteciler 1990'lardan itibaren en önemli düzensiz göçmen gruplardan birini oluşturmaktadır (Danış, 2010: 191). BMMYK verilerine göre Mart 2017 itibarıyla Türkiye'de kayıtlı olarak 133.000'den fazla Iraklı mülteci bulunmaktadır. Kayıt dışı rakamlarla birlikte bu sayının 200.000'den fazla olduğu düşünülmektedir. Iraklı mülteciler özellikle Irak-İran Savaşı, Birinci Körfez Savaşı, 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin Irak'ı işgali ve DEAŞ (*ad-Dawlah al-Islamiyah fil-'Iraq wa ash-Sham*) terör örgütünün Irak'ta ortaya çıkmasının ardından Türkiye'ye gelmiştir.

Türkiye'ye sığınan Iraklılar yasal statüleri nedeniyle önemli zorluklarla karşılaşmaktadırlar. İlk olarak Iraklı şartlı mültecilerin çalışma izni yoktur. Eğitim ve sağlık haklarına ulaşım sınırlıdır. Ayrıca uydu şehirlerden ve kamplardan ayrılmak için özel izin almak gerekmektedir. Bu yönüyle, kuramsal açıdan mültecilerin biyopolitik özneler olarak görüldüğü söylenebilir. Ayrıca mültecilere yalnızca temel sağlık hizmetinin verilmesi bu akılsallığın ürünü olarak görülebilir. Bu anlamda 'geçicilik' üzerine kurulu yaklaşımlar mültecilerin sorunlarının çözümünde yeterli olamamaktadır. Yapılan iyileştirmeler ve düzenlemeler genellikle kısa vadeli çözümleri amaçlamaktadır. Suriyelilerden sonra Türkiye'deki en kalabalık mülteci grubu olan Iraklı şartlı mülteciler için uzun vadeli bir göç/mülteci planlamasına ihtiyaç vardır. Bu noktada göçmen politikalarının daha bütüncül bir şekilde ele alınması yararlı olacaktır.

Türkiye’de çalışma izninin verilmemesi Iraklı şartlı mültecileri kayıt dışı ekonomiye yönlendirmektedir. Uydu kentlere yerleştirilmiş şartlı mültecilerin şehri izinsiz olarak terk ettikleri ortaya çıktığında güvenli ülkeye yerleştirilme başvurularının bazı durumlarda geri çekildiği söylenmektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin atacağı bazı adımlar –örneğin çalışma izninin sağlanması- hem göçmenlerin şartlarının gelişmesine katkı sağlayacak hem de Türkiye için artı değer oluşturacaktır. Türkiye’nin mültecilere çalışma izni vermesi mültecilerin yaşam koşullarını olumlu şekilde etkileyecek aynı zamanda iş dünyasının ihtiyaç duyduğu önemli miktardaki kalifiye işçi ihtiyacı karşılanacaktır. Ayrıca başarılı doktor, mühendis, avukat ve diğer meslek sahipleri Türkiye’nin kültürel sermayesine değer katacaktır. Türkiye’deki yüz binlerce Iraklı ve diğer ülkelerden gelen şartlı mülteci ve sayıları üç milyondan fazla Suriyeli düşünüldüğünde Arapça bilen ve o kültürü daha yakından tanıyan bu insanların Türkiye için önemli bir işlev sağlayacağı çok açıktır. Benzer şekilde, Türkiye’deki üç milyondan fazla Suriyeli mültecinin de önemli bir bölümü kayıt dışı çalıştığına da belirtmek gerekir (Boyacıoğlu, 2016).

Esasında Türkiye Suriyeli mülteciler karşısında oldukça etkin ve önemli bir rol üstlenmiştir. Nisan 2011’den itibaren gelen mültecilere sınırlarını açan Türkiye, öncelikle sığınmacı kampları kurarak uluslararası kamuoyu tarafından takdir edilmiştir. Hukuki olarak Suriyeliler için Türkiye’de geçici koruma rejimi oluşturulmuştur. Bu rejime göre devlet sınırlarını açık tutacak, geri göndermeme ilkesine uyacak, mültecilerin acil ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlayacaktır (Bilgen, 2015: 10). Türkiye temel gereksinimlerin karşılanmasının ötesinde mültecileri toplumla bütünleşmesini sağlayacak politikalar üretebilmelidir. Mültecilerin sıkça dile getirdikleri ‘Türkiye’deki gelecek belirsizliği’ sonlanmalıdır. Aynı zamanda yeni doğan çocuklar için eğitim ve diğer konularda planlanma çalışmalarına başlanarak hem mültecilerin hem de Türkiye’nin kaygıları azaltılabilir. Öte yandan AB’nin Suriyeli mülteciler karşısında verdiği sınav başarısızlıklarla doludur. ‘Avrupa değerleri’ yalnızca kavramsal bir ifadenin ötesine gidememiş, Avrupa sürekli olarak gündeme getirdiği insan hakları, özgürlük ve adaletin yalnızca ‘içerisi ya da kendisi’ için geçerli olduğunu göstermiştir.

Hannah Arendt 1951 yılında İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan mülteci olgusunda önemli bir tespit yapmıştı. Arendt’e göre göçmenler için yeni bir yurt bulma sorunu maddi bir sorunun

ötesinde siyasi bir örgütlenme sorununa işaret etmekteydi. Bu sorun ulus devletin sınırlarının kesinliğini gösteren, devletleri içsel olarak sıkı sıkıya örgütlenmiş yapısından kaynaklanan bir sorundu (Arendt, 2014: 298-299). Bu anlamda biyopolitika da bir güvenlik siyasetidir ve yönetim sorunudur. Baskılayıcı değil genişletici ve tanzim edici bir yapıdadır. Modern devletle birlikte politika gücünü kendi içselliğinden alan bir yönetim teknolojisi haline dönüşmüştür. Yeni iktidar biçimi, yaşamı düzenlenen ve denetlenen formda yeniden üreten bir şekle sokmuştur. Bu bilgi-iktidar nesnesi modernitenin buluşudur. Bu bağlamda göçmenlerin güvenlik söylemi içerisinde; AB örneğinde olduğu gibi, bir tehdit olarak resmedilerek göçmenlere yönelik olağanüstü önlemlerin alınması çözüm yerine göçmenleri edilgen bir konuma iterek sorunlarını daha da artırmaktadır. Göçmenlerin özellikle güvenlik mekanizmalarının nesnelere haline gelmesi söylemler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Foucault’cu anlamda söylem yeni bir mekânsallık yaratmaktadır. Bilgi-iktidar süreçlerinde söylemler özneleri yönlendirmektedir (Foucault, 2007: 58).

Ulus-devletin çıkış yeri olan Avrupa, göç olgusu karşısındaki insan-devlet dikotomisinde takındığı tavır ve tutumlarıyla ne kadar ‘insan’dan yana olduğunu göstermektedir. Bu durum aynı zamanda neo-liberal öznenin çok önemli bir özelliğine vurgu yapmaktadır. Bir yandan her şeyi metalaştıran bir akılsallık içerisinde nüfusları ve bireyleri daha fazla denetleyip gözetlemeyi amaçlarken; diğer yandan mikro düzeyde öznelerin kendileri için davranma tarzını düzenleyen yönetim teknolojisidir. Bu noktada bireysel öznelerin kararı üzerinde bu denli duran bir sistem göçmenlerin kendi özne kararlarını dikkate almada isteksiz davranmaktadır. Bu aşamada Foucault çok önemli bir tespit yapmaktadır. Yönetimsellik kavramsal olarak insanların yönetimi fikriyle şeylerin idaresi fikrini bağlar. Diğer bir ifadeyle kimin nesne kimin özne olduğu belli değildir (Foucault, 2013: 32-50).

Bir başka açıdan değerlendirilecek olursa, uluslararası rejimin ‘mülteci’yi koruma altına alırken, ‘göçmen’ konusunda yetersiz kalması önemli bir akılsallığa işaret etmektedir. Mülteci olabilmek için bir devletin vatandaşı olmak ve o devletin korumasından yararlanma durumu vardır. Oysa göçmenlik isteğe bağlı bir durumdur. İçerisinde bir anlamda keyfiyet barındırmaktadır. Bu bağlamda uluslararası sistem, savaş durumunda ya da devletlerin kendi vatandaşlarına uyguladıkları şiddet sonucunda oluşan

mültecilik durumunu kabul ederken; bireylerin kendi iradeleriyle daha iyiye ya da daha farklı olana gitme taleplerini 'kaçak' ya da 'kayıtdışı' kabul etmektedir. Agamben bu durumu mültecilerin ulus devlet tarafından anlamlandırılan özneleşme süreçlerini devletlerin egemenlik halleriyle olan ilişkisine bağlamaktadır (Akalın, 2015: 40). Ancak bu noktada 'mülteci' yalnızca dışlanan bir özne değildir, devletler sistemi tarafından uygun görülen bazı temel haklarla kabul edilmektedir.

3. SONUÇ

Göçmen riskini azaltabilmek için devletler bir takım tedbirlere başvurmaktadır. Bu noktada devletlerin yeni ürettiği politika bir tür yaşam politikasıdır. Politika özneleşme sürecini içermektedir ve aynı zamanda bireylerin kolektif olarak bir örgüte ya da mekanizmaya ihtiyaç duymaksızın siyasal alana katılmalarını, söz aldıklarını gösteren ve toplumu aşağıdan biçimlendiren bir şeydir. Bu çalışmada mülakat yapılan Türkiye'de yaşayan Iraklı mültecilerin belirttikleri gibi mülteciler kendi kaderleri üzerinde söz sahibi olmak istemektedirler. Bu yönüyle mültecilerin daha iyi ve güvenli bir yaşam için kendi hayatlarını ve bütün birikimlerini kaybetme riskini göz önünde bulundurarak mülteci olmayı seçtiklerini hatırlamak gerekir.

Ancak devletler karşısında bireyler politikanın nesnelere olmaktan öteye geçememektedir. Örneğin Avrupa'da göçmen ve terör sürekli olarak birlikte anılan bir kavram seti haline gelmiştir. Avrupa'da göçmenlere karşı çıkarılan kanunlar da terör kanunları gibi muğlaklaştırılıp, siyasal mekanizmanın arzu ettiği

forma büründürülmektedir. Göçmenler devletler için denetim altına alacakları ve düzenleme yapacakları bir güvenlik sorunu haline gelmektedir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular Türkiye'deki Iraklı şartlı mültecilere belli bir takım haklar verilirken bir takım biyopolitik edimlere de maruz kaldıklarını göstermektedir. Türkiye'nin bu paradoksu sona erdirmek amacıyla Iraklı mültecilerin iş piyasasına katılmasına ve toplumla eklemlenmesine yönelik adımlar atması yararlı olacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan göç ve mülteci krizlerinde özellikle Avrupa'ya nazaran çok başarılı bir sınav verdiğini söylemek gerekmektedir. Türkiye, Suriye konusunda uyguladığı açık kapı politikasıyla milyonlarca mülteciyi kabul ederek 'insan'dan yana olduğunu kanıtlamıştır. Türkiye kayıtlı rakamlara göre yaklaşık iki milyon sekiz yüz bin Suriyeli mülteciyi; yaklaşık yüz otuz bin Iraklı şartlı mülteciyi ve yaklaşık yüz elli bin diğer milletlerden oluşan şartlı mülteciyi kabul etmiştir. Kayıtlı olmayan rakamlarla birlikte Türkiye üç milyon beş yüz binden fazla mülteciyi ağırlamaktadır. Bu bağlamda örneğin Fransa'daki bin beş yüz mültecinin durumunun haftalarca AB içerisinde tartışılması Türkiye'nin ne kadar büyük bir sorumluluk üstlendiğini kanıtlar niteliktedir. Bunun yanında Türkiye'nin göçmen politikalarını daha bütüncül bir yaklaşımla ele almasının bölgesel güç ve merkez ülke olma hedefine olumlu katkı sağlayacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, Nermin (2002) *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Akalın, Ayşe (2015) Hayatın İktidarının Cinsiyeti, *Birikim Dergisi*, 320, Kasım 2015, s. 38-41.

Arendt, Hannah (2014) *Totaliterizmin Kaynakları*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.

Barnett, Laura (2002) Global Governance and The Evolution of the International Refugee Regime, *International Journal of Refugee Law*, 14, s.238- 262.

Bilgen, Ela (2015) Ulus Devletlerde Mülteciye Yer Yok, *Birikim Dergisi*, 320, Aralık 2015, ss. 9-15.

Boyacıoğlu, Hacer (2016), "Suriyelilere çalışma izni geliyor, işte bilinmesi gerekenler", *Hürriyet*, 12 Ocak 2016.

Castles, Stephen ve Miller, Mark (2003) *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Danış, Didem (2010) *İstanbul'daki Iraklı Göçmenlerin Parçalı Eklemlenme Sürecinde Toplumsal Ağlar*, der. Pusch, Barbara ve Wilkoszewski, Tomas 'Türkiye'ye Uluslararası Göç Toplumsal Koşullar-Bireysel Yaşamlar' içerisinde Kitap Yayınevi, İstanbul.

Danış, Didem ve Soysüren, İbrahim (der.) (2014) Sınır ve Sınırdışı Türkiye'de Yabancılar, *Göç ve Devlete Disiplinlerarası Bakışlar*, Notabene Yayınları, Ankara.

Durugönül, Esmâ (1997) *Toplum ve Göç*, II.Ulusal Sosyoloji Kongresi, DİE, Ankara.

Foucault, Michel (2007) *Omnes et Singulatim: Siyasi Aklın Bir Eleştirisine Doğru*, Özne ve İktidar: Seçme

- Yazılar2-,çev.Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, , s.25-56.
- Foucault, Michel (2005) Yönetimsellik, *Entelektüelin Siyasi İşlevi: Seçme Yazılar-1*, çev. Osman Akinhay ve Ferda Keskin, Ayrıntı, İstanbul, s. 264-287.
- Foucault, Michel (2013) *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, çev. Ferhat Taylan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Foucault, Michel (2015) *Biyopolitikanın Doğuşu*, çev. Alican Tayla, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Foucault, Michel (2003) Ölüm Üzerinde Hak ve Yaşam Üzerinde İktidar, *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s.99-118.
- Ihlamur-Öner, Gülfer ve Şirin Öner, Aslı (2014) *Küreselleşme Çağında Göç; Kavramlar, Tartışmalar*(der.), İletişim, İstanbul.
- İçduygu, Ahmet (2015) İnsan Kaçakçılığı ya da Kayıtdışı Sınır Geçişleri üzerinden Türkiye, Suriye ve Avrupa Birliği Meseleleri, *Birikim Dergisi*, 320, Aralık 2015, ss.26-32.
- Jansen, Clifford (1970) ed. *Readings in the Sociology of Migration*, Pergamon Press, New York, s.3-35.
- Kara, Canan Öykü Dönmez (2015) *Göç Bağlamında Uluslararası İşbirliği ve Türkiye'nin Politikaları*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- Karpat, Kemal (2013) *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kearney, Michael (1996) *Theories of Migration*, ed. Robin Cohen, Edward Elgar Publishing Limited, United Kingdom, ss.374-404.
- Lemke, Thomas (2015) *Biyopolitika*, çev. Utku Özmakas, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özer, İnan (2004) *Kentleşme Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Perruchoud, Richard ve Redpath, Jillyanne (2013) *Göç Terimleri Sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü, Türkçe Baskı, No:31.
- Yalçın, Cemal (2004) *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayınları, Ankara.
- "UNHCR'nin Uygulayıcı Ortakları", *UNHCR*, <http://www.unhcr.org.tr/?page=17> (24.08.2016).
- "AB ile Türkiye Anlaşması Sonuçlandı" *BBC Türkçe*, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160318_ab_turkiye_anlasma_sonuc (24.08.2016).
- 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, R.G. 11.04.2013/28615.